

OBOROVÉ DIDAKTIKY A KURIKULUM ANEB O JEDNÉ ŽIVOTNÍ FUNKCI VZDĚLÁVÁNÍ

Toto monotematické číslo *Pedagogiky* je věnováno kurikulu a oborovým didaktikám. Jejich vzájemným pojítkem je vzdělávací obsah. Spojení oborových didaktik s kurikulem prostřednictvím vzdělávacího obsahu je tak samozřejmé a přirozené, že často téměř uniká pozornosti. Člověk také nepozoruje své dýchání, dokud se mu ovšem nějak nezadrhne, třeba při zánětu průdušek nebo astmatickém záchvatu.

Přirovnání funkce didaktik a kurikula k životní funkci dechu snad ani není velkou nadsázkou. Kdybychom všeobecné vzdělávání zcela odstavili od problematiky, která spadá do kompetence oborových didaktik, zbavili bychom je obsahu (a tedy i veškerého učiva) s podobně fatálním následkem pro vyučování a učení, jako je pro živou bytost nedostatek kyslíku. Jak ve stejném duchu zdůrazňuje S. Štech v úvodní stati tohoto čísla, „poznatek v podobě učiva je vlastně svorníkem pedagogického aktu, on dává smysl vzdělávacím institucím a procesům, které v nich probíhají“.

Je tedy role oborových didaktik ve vzdělávacím systému pro akademickou i laickou veřejnost stejně nepochybná jako úloha životně důležitých orgánů v těle? Kupodivu nikoliv. Navzdory tomu, že v praxi základních i středních škol mají oborové didaktiky odborný monopol na kurikulum všech předmětů. V tomto smyslu „tvoří školu“¹, protože všeobecné vzdělávací dimenzi oborů ve škole se soustavně a do potřebné teoretické i aplikační hloubky nevěnuje nikdo jiný než oborové didaktici. A přesto odborná pozice oborových didaktik leckdy bývá, především na univerzitní půdě, ne-li problematizována, pak aspoň ne dost ujasněná.²

Problém pojetí odbornosti oborových didaktik se táhne od jejich počátků a přetrvává dodnes.³ Z jedné strany se v něm prosazuje sklon pojímat oborové didaktiky jako akademické vědecké disciplíny s jasně vymezeným

¹ KUŘINA, F. Co je to vlastně didaktika? *Pedagogika*. 2005, 55, č. 4, s. 264-267.

² SLAVÍK, J.; JANÍK, T. Teorie, výzkum a tvorba školy. *Pedagogika*. 2006, 56, č. 2, s. 168-177.

³ BROCKMAYEROVÁ-FENCLOVÁ, J.; ČAPEK, J.; KOTÁSEK, J. Oborové didaktiky jako samostatné vědecké disciplíny. *Pedagogika*. 2000, 50, č. 1, s. 23-37.

předmětem zkoumání a propracovanou metodologií, ze strany druhé jako aplikované obory zaměřené na metodický servis pro decizní sféru a školní praxi. Přestože obě polohy se ani zdaleka nemusejí navzájem vylučovat, v reálu leckdy působí jako protiklady. Kupříkladu tehdy, mají-li oborové didaktiky na akademické půdě plnit nároky na teoretickou explikační a logickou úroveň své terminologie, zatímco ze strany učitelů čelí poptávce po co možno nejjednodušších a hodně konkrétních metodických návodech.⁴

V uvedeném smyslu pokládáme odbornost oborových didaktik za problém důležitý, intelektuálně plodný a prakticky stále živý. Jako leitmotiv, někde skrytější, jinde výraznější, prochází i statěmi tohoto čísla našeho časopisu. Proto se o něm aspoň v několika poznámkách zmíníme ještě před tím, než jednotlivé statě stručně představíme.

V úsporné zkratce bychom pole odbornosti oborových didaktik mohli vyměřit čtveřicí pojmů: *teorie* → *aplikace* ↔ *reflexe* ← *praxe*. Tato čtveřice reprezentuje zpětnovazební cyklus, na jehož zvládnání závisí (1) hlubší didaktické porozumění reálné výuce – to je otázka hlavně pro teorii, (2) její promyšlené didaktické zlepšování – a to je nárok na praxi. Cyklus je komplikovaný dvojakým předmětem studia oborových didaktik, v němž se setkávají obsah oboru a obsah výuky.⁵ Komplikace rostou i tím, že výuka je pro všechny obory společným pedagogickým prostředím, ale zároveň je rozrůzněná oborově jedinečnými obsahy jednotlivých vyučovacích předmětů.

Obsahová rozrůzněnost znesnadňuje formulaci zastřešujících teorií, které by oborovým didaktikám umožňovaly těsnější vzájemnou spolupráci, zejména na mezioborově založených výzkumech zacílených na podporu praxe. Bez spolupráce mezi oborovými didaktikami je obtížné systematicky hledat řešení pro otázky společné všem oborům ve škole (např. jaké jsou vhodné vztahy a proporce mezi náročností učiva a možnostmi žáků, mezi oborovou specializací a integrací oborů, mezi teorií a praxí). A složité je tedy i hledání určitého pojetí oborově-didaktické odbornosti, které by vyhovovalo jak požadavku na obecná východiska pro součinnost oborových didaktik, tak potřebě respektovat rozrůzněnost oborů.

Jednou z nepřijatelných krajností jak řešit otázku odbornosti je redukovat oborové didaktiky na soubor praktických technik výuky. Na opačném a stejně nepřijatelném krajním pólu je čistě akademická teorie oboru, která nemá s praxí výuky nic společného. Pro čtenáře Pedagogiky jistě není třeba vysvětlovat, že tyto (a mnohé jiné) aspekty problému odbornosti oborových didaktik mají jak bezprostřední, tak nepřímé profesionální důsledky pro všechna akademická pracoviště, která se oborovým didaktikám věnují a podílejí se na přípravě učitelů.

Pojetí a hloubka odbornosti je tradičně citlivým tématem oborových didaktik, vícekrát u nás probíraným formou seminářů nebo konferencí již v závěrečných dekádách 20. století. V akademických letech 1997/98 a 1998/99, tehdy zejména z iniciativy prof. Jiřího Kotásky, byl uspořádán interdisciplinární seminář zaměřený na problematiku vědeckého pojetí oborových didaktik a jejich funkcí v učitelském vzdělávání. Seminář byl věnován pěti klíčovým otázkám, které jsou přínosné dodnes: 1. Jsou oborové didaktiky považovány za vědní disciplíny, a jaké pro to existují argumenty? 2. Reflektuje kurikulum oborových didaktik měnící se společenský a vzdělávací kontext? 3. Jak se didaktiky podílejí na připravenosti učitelů pro výkon učitelské profese? 4. Jaký

⁴ KORTHAGEN, F.A.J., a kol. *Linking Practice and Theory. The Pedagogy of Realistic Teacher Education*. Mahwah (New Jersey); London : Lawrence Erlbaum Associates, Inc, 2001.

⁵ JELEMENSKÁ, P.; SANDER, E.; KATTMANN, U. Model didaktické rekonstrukce : Impulz pre výzkum v oborových didaktikách. *Pedagogika*. 2003, 53, č. 2, s. 190-201.

je vztah mezi obecnou didaktikou a oborovými didaktikami v učitelském vzdělávání? 5. Jaký status mají oborové didaktiky mezi aprobačními a pedagogicko-psychologickými obory?⁶

Kolem pojetí odbornosti oborových didaktik se znovu rozvinula diskuse na stránkách Pedagogiky před několika lety (přesněji: v letech 2004 až 2006). Jejím počátkem byla teze finského profesora didaktiky Pertii Kansanena, že účelem didaktiky je „vytváření modelů či systémů pro edukační procesy ve společnosti“.⁷ Na něj pak navázala řada dalších autorů.

Při pohlížení do dávnější i nedávné komunikace na oborově didaktickém poli se ukazuje, že bylo již mnohé sděleno a napsáno, ale stále ne dost pro teoretické projasnění, ani dost účinně s ohledem na konkrétní výsledky a dopady do praxe. I to je důvodem zaměření tohoto úvodníku a celého monotematického čísla věnovaného oborovým didaktikám a kurikulu.

Poznámkami z předcházejícího odstavce již otevíráme průhled do obsahu tohoto čísla Pedagogiky. Autoři příspěvků se specializují na rozdílná témata a pocházejí z různých oborů, čímž bezděky potvrzují rozrůzněnost a interdisciplinární povahu oborových didaktik. Přitom však jejich setkání v jednom čísle časopisu poukazuje též na integrační potenciál oborově-didaktického proudu.

Stanislav Štech v úvodní stati **Zřetel k učivu a problém dvou modelů kurikula** obhazuje klíčovou funkci učiva a jeho nezastupitelnou úlohu pro transmissi kultury ve všeobecném vzdělávání.

Tomáš Janík a **Jan Slavík** ve stati **Obsah, subjekt a intersubjektivita v oborových didaktikách** navazují na předcházející řadu svých příspěvků v Pedagogice 2005/4, 2006/2 a 2007/3. Jejich cílem je nabízet jeden z možných způsobů rozpracování obecného teoretického rámce pro rozrůzněné empiricko-výzkumné nebo aplikační potřeby jednotlivých vzdělávacích oborů.

V přehledové stati **Dominika Dvořáka**, nazvané **Řazení učiva v soudobých teoriích kurikula**, jsou rozebírány rozdíly mezi pojmy uspořádání, organizace, řazení a pořadí učiva. Autor s oporou o teorie tzv. instructional design poskytuje řadu závažných argumentů, proč by učivo a jeho řazení nemělo zůstat v kurikulární reformě stranou pozornosti.

Zdeněk Beneš je autorem statě **Základ a aplikace s podtitulem Dějepis mezi historickou vědou a školním vzděláním**. Benešův text se v širokých výkladových souvislostech a s východiskem v terminologické analýze Rámcového vzdělávacího programu zabývá vztahem mezi vědním oborem (historické vědy) a vyučovacím předmětem (školní dějepis).

Stať **Patricie Jelemenské** nazvanou **Prepojenost výberu učebných obsahov, zisťovania výkonov žiakov a predstáv učiteľov. Význam empirických výsledkov výskumu didaktiky biológie na príklade vyučovania evolúcie** lze číst jako programovou přímluvu za to, aby se při tvorbě a evaluaci kurikula zohledňovala provázanost výše jmenovaných oblastí. V návaznosti na své studium, uveřejněné v Pedagogice 2003/2, 2007/2, autorka prezentuje a rozpracovává potenciál, který v tomto ohledu nabízí Model didaktické rekonstrukce.

Michaela Píšová navazuje na metodologickou tradici Shulmanova výzkumu didaktických znalostí obsahu, kterou rozvíjí do oblasti (a) vzdělávání učitelů cizích jazyků a (b) didaktiky cizích jazyků. Její stať pod názvem **Od oboru k obsahu vzdělávání a učivu: z příběhu učitele-**

⁶ VAŠUTOVÁ, J. Oborové didaktiky pod drobnohledem. Výsledky interdisciplinárního semináře pedagogiky. *Pedagogika*. 2000, 50, č. 1, s. 51-55.

⁷ KANSANEN, P. Didaktika a její vztah k pedagogické psychologii: problémy klíčových pojmů a jejich překladu. *Pedagogika*. 2004, 54, č. 1, s. 48-57.

-**experta** je zaměřena na souvztažnost mezi oborem a učivem. Výklad je ilustrován případovou studií, v níž se sleduje otázka, jak učitel dospívá k poznání co vyučovat a jak to vyučovat, a do jaké míry se přitom uplatňují jeho (expertní) znalosti oboru.

Do rubriky Diskuse je zařazen text **Josefa Valenty** nazvaný **Kurikulum životních dovedností (témata a problémy)**. Článek má charakter zkoumavé eseje, v níž se Valenta zabývá problematikou jednoho z tzv. průřezových témat Rámcového vzdělávacího programu (RVP) pod hlavičkou Osobnostní a sociální výchova (OSV).

Jedinečnou novinkou tohoto monotematického čísla je završující **Komentář**, vypracovaný **Branislavem Pupalou**. Autor čtenářům nabízí inspirativní návraty k předcházejícím textům, poukazuje na jejich nejpodněnější stránky, osvětluje jejich vzájemné souvislosti a v neposlední řadě zasazuje jejich poznatky do širšího kontextu současného vzdělávacího a kulturního prostoru.

Bylo by dobře, kdyby obsah tohoto čísla Pedagogiky, které jsme velmi stručně představili, vzbudil pozornost čtenářů a jejich zájem o další práci na společném poli oborových didaktik. V období kurikulárních reforem vystupuje role oborových didaktik do popředí. Očekává se, že to budou právě ony, kdo převezme odbornou garanci nad obsahovou dimenzí kurikula. Očekává se, že vysvětlí povahu vztahů mezi vědními/uměleckými obory pěstovanými na fakultách, akreditovanými studijními obory a jim příslušejícími oblastmi vzdělávání na různých stupních a typech škol. Očekává se, že napomohou řešit různé střety mezi „oborovým lobby“ a „obecným pedagogickým záměrem“⁸, tj. že dokážou regulovat import oborových obsahů do školy tak, aby se v kurikulu objevily především obsahy kanonizované a relevantní, které současně mají potenciál přispívat k rozvoji obecných i oborově specifických znalostí, dovedností, kompetencí, postojů a jiných dispozic žáků.

Všechna tato a mnohá jiná očekávání vztažená k oborovým didaktikám mají prostý důvod: poznatek v podobě učiva dává smysl jakémukoliv vzdělávání a pokoušet se o výuku bez obsahu by bylo stejně marné, jako dýchat ve vzduchoprázdnu...

Jan Slavík, Tomáš Janík

⁸ JANÍK, T. K problémům stojícím v pozadí tvorby a realizace kurikula základního vzdělávání v České republice. In NOVOTOVÁ, J. (ed.). *Škola v dialogu kultury, pedagogiky a společnosti*. Liberec : FP TUL, 2008, s. 39-58.